

הרב בניהו שנדורפי

להצדקתה של 'מלחמת רשות'

שאלה

מה ההצדקה המוסרית ליציאה ל'מלחמת רשות'? כיצד ייתכן שלצורך כלכלי יוצאים למלחמה ופוגעים באזרחים חפים מפשע?

תשובה

שאלה זו קשורה ל'התנגשות' שמתעוררת, לכאורה, במספר נושאים בין רגש המוסר הטבעי שיש לבן אנוש, ובין ציווי התורה. 'התנגשות' זו מעוררת צורך לבירור העניין, אך לא מתוך הרגשה של 'הרדמת' המוסר אלא זיכוכו, תוך שמירה על כל פרט מן ההלכה. חז"ל (יומא כב ע"ב) מבארים ששאלו המלך חטא בגלל התנגשות מעין זו, כאשר הצטוו להרוג את עמלק:

'וירב בנחל' - אמר רבי מני על עסקי נחל. בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לשאול 'לך והכית את עמלק' אמר: ומה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה, כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה; ואם אדם חטא בהמה מה חטאה, ואם גדולים חטאו קטנים מה חטאו. יצאה בת קול ואמרה לו: 'אל תהי צדיק הרבה'. אין ללמוד מכך שהתורה מתעלמת מהמוסר הטבעי. אדרבה, 'אסור ליראת שמים שתדחק את המוסר הטבעי של האדם' (אורות הקודש, ג ראש דבר יא). תחילה יש לציין שגם כאשר הותרה מלחמת רשות, התורה הטילה עליה הגבלות: לפני היציאה למלחמה יש לקרוא לשלום, יש לאפשר בריחה למי שירצה בכך, ובמלחמה ציוותה התורה על שמירת מוסר גם בשעה קשה כזו.³ אשר לעצם ההיתר לצאת למלחמת רשות, נציג שני ביאורים:

א) ה'חתם סופר' (תחילת פרשת כי תצא) בהסברו למעשה שמעון ולוי בשכם (על פי הרמב"ן בראשית לד, יג) מרחיב בעניין מלחמת רשות וכך הוא כותב:

כי ה' דמם כמים בעיני השבטים, כי עשו כל התועבות, אלא שלא ה' החוב מוטל על בני יעקב להרגם אז, אבל דמם חשוב כמים. וכן הוא במלחמת רשות, הלא המה שונאי ה' ודמם כמים יחשב, ורק אין החוב מוטל על מלך ישראל להורגם, אך אם ירצה להרחיב גבול ארצו ויצא למלחמה, הואיל והם אויביך בענין הדת אז ונתנו ה' אלקיך בידך.

1. ברכות ג ע"ב; רמב"ם, הל' מלכים פ"ה ה"א.

2. רמב"ם, הל' מלכים פ"ו.

3. רמב"ן, דברים כג, י.

לדברי ה'חתם סופר', מלחמת רשות מותרת רק כנגד גויים כאלו שמצד חטאם מותר להורגם, ואף שבדרך כלל אין חיוב על מלך ישראל להרוג את כל החוטאים, אם רוצה להילחם בהם להרחיב את גבולו, הדבר מותר.

כעין דברי ה'חתם סופר' כתב גם ה'חזון איש' (יו"ד סי' קנז ס"ק ד): 'אותן שמקיימין ז' מצוות מקדם אין רשאים לבוא עליהם במלחמה'. הוסיף על כך הרב יהודה עמיטל⁴ שההיתר לצאת למלחמת רשות תלוי בדברי הרמב"ם (הל' מלכים פ"ד ה"י) ביחס למלך: ובכל יהיו מעשיו לשם שמים, ותהיה מגמתו ומחשבתו להרים דת האמת, ולמלאות העולם צדק, ולשבור זרוע הרשעים ולהילחם מלחמות ה'.

לפי הרמב"ם מטרת המלך בכל מעשיו היא - 'לשם שמים ולמלאות העולם צדק', ואם כן גם מלחמת רשות שהיא 'להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו' (שם פ"ה ה"א) צריכה להיעשות לשם מילוי העולם בצדק ולא סתם 'להרבות גדולתו ושמעו'. כך גם אמרו רבותינו (תנחומא צו, ג) שמטרת המלחמה היא השלום דהיינו הצדק: 'דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום' (משלי ג, יז) כל מה שכתוב בתורה לשום שלום הוא נכתב, ואף על פי שכתוב בתורה מלחמות, אף המלחמות לשום שלום נכתבו.

כך גם למד הרלב"ג ממלחמת יפתח בעמון (שופטים, אחרי פרק טז, תועלת ד): שאין ראוי להילחם עם האנשים אם לא היתה שם סיבה ראויה תביא על זה, ועל זה סיפר ששלח יפתח מה ששלח לבני עמון.⁵

כדי לוודא שאכן המלחמה תהיה צודקת ומוסרית, קבעה ההלכה ש'אין מוציאין למלחמת הרשות אלא על פי בית דין של שבעים ואחד' (משנה סנהדרין פ"א מ"ה; רמב"ם, הל' מלכים פ"ה ה"ב). התורה העמידה אפוא מנגנון פיקוח שמאשר שאכן מדובר במלחמה ראויה. ללא פיקוח כזה, המלך אינו רשאי להוציא את העם למלחמה. (ב) השאלה אם המלחמה מוסרית או לא תלויה בנוהג העולם. הנצי"ב (העמק דבר, בראשית ט, ה) מבאר את הפסוק שנאמר לאחר המבול ומזהיר מהריגת אדם: 'ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש, מיד כל חיה אדרשנו, ומיד האדם מיד איש אחיו אדרש את נפש האדם':

פירש הקדוש ברוך הוא, אימתי האדם נענש בשעה שראוי לנהוג באחווה, משא"כ בשעת מלחמה ועת לשנוא אז עת להרוג, ואין עונש על זה כלל, כי כך נוסד העולם, וכדאי' בשבועות ל"ה מלכותא דקטלא חד משיתא לא מיענש, ואפי' מלך ישראל מותר לעשות מלחמת הרשות אף על גב שכמה מישראל יהרגו עי"ז, וע' ס' דברים כ' ח'.

מנהג העולם הוא שאומות נלחמות זו בזו לצורך מדיני או כלכלי, ולדידו של הנצי"ב, משום כך גם ישראל יכולים לנהוג בדרך זו. הרב קוק (פנקסי הראי"ה, פנקס א לד) מבאר:

4. רסיסי טל, בירור לב.

5. ראה גם קדמוניות היהודים, ספר חמישי פרק שני 151.

שמצב המוסרי שאינו גמור עדיין גורם שא"א להיות באופן אחר, כי א"א שגוי אחד יתרומם בפועל למצב מוסרי של מניעת מלחמה בפועל בשעה שכל העמים עדיין אוחזים את החרב בכל תוקף.⁶

במדרגה מוסרית גבוהה אין מקום למלחמת רשות, אך כל עוד לא הגיע העולם לאותה מדרגה, והעמים נלחמים זה בזה, אין אפשרות שעם ישראל ימנע גם הוא לגמרי ממלחמות רשות.

מתוך הבנה שמלחמת רשות תלויה במדרגה מוסרית פחותה בה נמצא העולם לפי שעה, הראי"ה מוסיף שהשאיפה היא לתיקון העולם ושלא יהיו יותר מלחמות רשות, כפי שאמרו חז"ל בפירוש ביחס לאשת יפת תואר שאינה אלא כנגד יצר הרע:

שראוי וכשר הדבר שתבוא האנושיות לידי מידה זו שתכיר שלא נכון הדבר לשפוך דמים גם בשביל דברים מדיניים... שכשם שעלינו להתרומם מדין יפת תואר, כן נזכה להתרומם מעיקר החינוך של מלחמת רשות, ונכיר שכל כלי זין אינו אלא לגנאי.

הרב ישראלי (עמוד הימיני, סי' טז פ"ה אות כד) אף מגדיר זאת כהנחיה הלכתית: ומעתה נאמר שדינא דמלכותא שבין מדינה למדינה היא ג"כ מטעם הסכמת בני המדינות ואעפ"י שזה נוגע לדיני נפשות הסכמתם מועילה. וזהו היסוד של חוקיות המלחמה. ואין ה"ג, אם יבאו העמים כולם לידי הסכמה לאסור המלחמה, באופן שזה יפסוק מלהיות חוק הנהוג בעמים, שוב לא תהא המלחמה חוקית ולא הכיבוש, והעם שיצא למלחמה יהא נידון בדין רוצח ושוֹפך דמים. אולם כל עוד שהנהוג של מלחמה הוא מקובל בעמים, אין המלחמה אסורה גם לפי הדין, ומטעם זה מותרת גם לישראל מלחמת רשות.

לדברי הרב ישראלי, מכיוון שההיתר ללחום מלחמת רשות נובע ממנהג האומות להילחם זה בזה, הרי שאם תהיה הסכמה שמלחמה כזו אינה חוקית, הרי שגם מבחינה הלכתית מלחמת רשות תהיה אסורה והיוצא למלחמה כזו ייחשב כרוצח. ההצדקה המוסרית למלחמת רשות התבארה אם כן בשתי צורות: הראשונה - מלחמת רשות מיועדת לריבוי צדק ומוסר בעולם ואכן אין היתר להילחם משום צורך כלכלי בלא שיש לזה גם הצדקה מוסרית לקידוש שם שמייים. השנייה - אכן מלחמות בין עמים אינן רצויות מבחינה מוסרית, אך כאשר כך היא ההתנהלות העולמית הכללית, אי אפשר להימנע מכך. עם זאת, השאיפה היא להתעלות העולם, וכאשר תתקיים הסכמה כללית בין האומות שמלחמה כזו אסורה, אכן כבר לא יהיה לה היתר הלכתי.

אין מלחמת רשות בימינו / הרב יעקב אריאל

א) מלחמת רשות צריכה אישור של בית הדין הגדול היושב בלשכת הגזית בירושלים. אין בימינו בית דין כזה, ולכן אין שום אפשרות להעלות על הדעת מלחמת רשות בזמן הזה. ספק אם יש מקום לדין תיאורטי כזה בקובץ יישומי כ'אמונת עתיך'.

6. ראה עוד דבריו בשו"ת משפט כהן, סי' קמג, ובאגרת תתקמד.

ב) חזקה על חברי בית הדין הגדול, שבעים ואחד גדולי התורה שבדור, סמוכים איש מפי איש ממשנה רבנו ע"ה, שלא יתנו יד להרוג ולהיהרג, על נושא שאינו גובל בחשש לפיקוח נפש.

ג) אין בתורה היתר לאימפריאליזם, ובוודאי שאין היתר להרוג ולהיהרג לשם כך. ראה רמב"ם (הל' מלכים פי"ב ה"ד):

לא נתאוו החכמים והנביאים ימות המשיח, לא כדי שישלטו על כל העולם, ולא כדי שירדו בעכו"ם, ולא כדי שינשאו אותם העמים, ולא כדי לאכול ולשתות ולשמוח... מלחמת רשות מחוץ לגבולות הארץ לא הותרה אלא לצורך הרתעה הכרחית, או כשיש חשש לסיכון (סיכון ממשי הוא מלחמת מצווה).

ד) בגמרא (סנהדרין טז ע"א) דרשו על דוד המלך: אדונינו המלך, עמך ישראל צריכין לפרנסה!... אמר להם: לכו פשטו ידיכם בגדוד.

מיד יועצין באחיתופל, ונמלכין בסנהדרין, ושואלין באורים ותומים. וכי תעלה על דעתך שסנהדרין ואורים ותומים יורו לדוד המלך לנהוג כלסטים הפושטים בגדוד רק בגלל צורך בפרנסה? הגאון רבי ראובן מרגליות בספרו 'מרגליות הים' שם מסביר שמדובר בגדודי מסתננים ששיבשו את חיי הכלכלה בארץ ולא אפשרו לציבור להתפרנס כראוי. עצת דוד הייתה שחייליו יפשטו ידיהם באותם גדודים ויבריחו אותם. זו מלחמת רשות.

ה) התורה צמצמה מאוד את היכולת לגייס צבא לצורך מלחמת רשות. די בכך שאדם יבנה או ירכוש מחסן של ד' על ד' אמות כדי להיפטר מהגיוס, וכן לנטוע חמישה עצים, או לארס אישה, או לדבר בין תפילין של יד לתפילין של ראש. כלומר, חייבי הגיוס יהיו מוכנים לסכן ולהסתכן רק אם יהיו משוכנעים שהמלחמה הכרחית ומצדיקה את ההסתכנות.

ו) מנהג המדינות הדמוקרטיות בעולם היום לשלול כל מלחמה חוץ ממלחמת הגנה הכרחית. את החזון האנטי מיליטריסטי הזה הן ינקו מהשראתה של התורה ונביאי ישראל. הייתכן שמדינת ישראל כיום תרשה לעצמה מלחמת רשות בניגוד למקובל בעולם בהשפעתה?! אתמהה!

'וכתנו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה' (ישעיהו ב, ד).

